

Giotto

Vespignano, 1266 - Φλωρεντία, 1337

Αν οι μάστορες της ζωγραφικής χρωστούν ευχαριστίες στη φύση, αφού τους στέχει πάντα πρώτο επιπλέον στοιχείο, τότε καλύτερο και ωραιότερο, και στη συνέχεια προσπαθούν να την αντιγράψουν και να τη μιμηθούν, έτσι ανήκει και ένα παρόμοιο ευχαριστώ, κατά τη γνώμη μου, στον Φλωρεντινό Γιοττο. Όταν η καλή ζωγραφική και το σχέδιο γάθησαν κατά τους πολέμους και τις δηώσεις, αυτός ήταν ο μόνος που, με τη χάρη του Ουρανού, ανάστησε τη σχεδόν νεκρή τέχνη και την ανύψωσε σε τέτοιο σημείο, ώστε να χαρρακτηρίζεται θαυμαστή.

Αυτός ο μεγάλος άνθρωπος γεννήθηκε το 1266 στο χωριό Vespignano, γύρω στα δεκατέσσερα μίλια έξω από τη Φλωρεντία. Ο πατέρας του ονομαζόταν Bondone και ήταν ένας απλός αγρότης, ο οποίος ανέθρεψε τον γιο του, τον Γιοττο, με τον καλύτερο δυνατό τρόπο. Από μικρό το παιδί έδειχνε σ' όλα όσα έκανε μεγάλη ζωντάνια και ένα ασυνήθιστο μυαλό. Γι' αυτό ήταν πολύ αγαπητός όχι μόνο στον πατέρα του αλλά και σε όλους που τον γνώριζαν στο χωριό. Όταν έφτασε τα δέκα του χρόνια, του έδωσε ο πατέρας του, ο Bondone, να φυλάει μερικά πρόβατα που έβοσκαν στο κτήμα του εδώ κι εκεί. Επειδή η χλίσση του το έσπρωχνε στο σχέδιο, το παιδί διασκεδάζε κάνοντας πάνω σε πέτρες, χώ-



Giotto

μα ή άμμο σχέδια με πρότυπο τη φύση ή με στιδήποτε του ερχόταν στο μυαλό. Τότε λοιπόν έτυχε να πηγαίνει ο Cimabue από τη Φλωρεντία στο Vespignano για κάποιες δουλειές του και στον δρόμο του βρήκε τον Giotto να σχεδιάζει με μια μύτερη πέτρα επάνω σε μια λεία επιφάνεια βράχου ένα από τα πρόβατά του που έβοσκαν παρκαει. Ο Cimabue σταμάτησε εκπληκτος και ρώτησε το παιδί αν ήθελε να τον ακολουθήσει και να μείνει μαζί του. Σ' αυτά απάντησε το αγόρι πως, αν συμφωνεί ο πατέρας του, θα το έκανε ευχαρίστως. Τότε ο Cimabue το ζήτησε από τον Bondone, ο οποίος συμφώνησε να το πάρει μαζί του στη Φλωρεντία. Εκεί διδάχτηκε το αγόρι από τον Cimabue και, υποστηριζόμενο από την κλίση του, έμαθε σε λίγο χρονικό διάστημα όχι μόνο την τεχνοτροπία του δασκάλου του, αλλά έφθασε να απομιμείται τη φύση με τέτοια ακρίβεια, ώστε ξεπέρασε την τραχιά ελληνηκή μέθοδο ανασταίνοντας την καλή τέχνη της ζωγραφικής. Γιατί βρήκε τον τρόπο να απεικονίζει πρόσωπα με φυσική ακρίβεια, χάρη που δεν είχε συμβεί εδώ και διακόσια χρόνια παρά το ότι έγιναν κατά καιρούς κάποιες προσπάθειες. Όμως κανείς δεν το πέτυχε όπως ο Giotto. Ανάμεσα στα άλλα ζωγράφισε στο παλάτι της Podestia στη Φλωρεντία το πορτρέτο ενός συγχρόνου του και αρχατητού του φίλου, του Dante Alighieri, ενός εξίσου πασίγνωστου ποιητή, όπως ήταν και ο ίδιος ένας φημισμένος ζωγράφος. Στο ίδιο παρεκκλήσιο βρίσκονται ακόμη, φτιαγμένα από τον ίδιο μάστορα, τα πορτρέτα του Ser Brunetto Latini, του δασκάλου του Dante, και του Corso Donati, ενός σπουδαίου ανθρώπου εκείνης της εποχής. Τα πρώτα του έργα ο Giotto τα δημιούργησε στο παρεκκλήσιο του κυρίας Βαυμού στην Badia της Φλωρεντίας. Σ' αυτό ζωγράφισε πολλά θέματα που θεωρήθηκαν ωραία, ιδιαίτερα έναν Ευαγγελισμό, στον οποίο απέδωσε πολύ ζωντανά τον τρόπο και τον φόβο της

Μαθήλου με την εμφάνιση του αγρέλου. Από τον Giotto προέρχεται και η εικόνα που βρίσκεται πάνω από εκείνο τον θόλο.

Στην εκκλησία Santa Croce ζωγράφισε τέσσερα παρεκκλήσια. Στο πρώτο, όπου κρέμονται τα σχοινιά από τις καμάρες και το οποίο ανήκει στον Ridolfo de Bardi, ιστόρησε τη ζωή του αγίου Φραγκίσκου. Στο δεύτερο παρεκκλήσιο, της οικογένειας Peruzzi, βλέπει κανείς δύο περιστατικά από τον βίο του αγίου Ιωάννη του Βαπτιστή, στον οποίο και είναι αφιερωμένο το παρεκκλήσιο αυτό, καθώς και δύο θαύματα από τον βίο του Ιωάννη του Ευαγγελιστή. Στο τρίτο, των Spinelli, που είναι αφιερωμένο στους αγίους Αποστόλους, παρουσιάζονται από το χέρι του Giotto τα μαρτύρια πολλών αποστόλων. Στο τέταρτο τέλος παρεκκλήσιο, στην άλλη πλευρά της εκκλησίας, ε' εκείνο που βρίσκεται στα βορινά και ανήκει στις οικογένειες Tosinghi και Spinelli και το οποίο είναι αφιερωμένο στην Ανάληψη της Θεοτόκου, ιστόρησε ο Giotto σκηνές από τη ζωή της Παναγίας. Στο παρεκκλήσιο των Boroncelli, στην ίδια εκκλησία, υπάρχει μια εικόνα σε τέμπλο από το χέρι του η οποία παρουσιάζει τη Στέψη της Θεοτόκου, καθώς και σκηνή από μικρές μορφές και έναν χορό από αγγέλους και αγίους, που τους εκτέλεσε με απερίγραπτη επιμέλεια. Σ' αυτό το έργο υπέγραψε με το όνομά του σε χρυσά γράμματα αναφέροντας και τη χρονολογία.

Αφού ολοκλήρωσε αυτές τις εργασίες, πήγε στην Assisi, όπου τον κάλεσε ο αδελφός Giovanni di Muro della Marca, που ήταν τότε ηγούμενος του τάγματος του αγίου Φραγκίσκου. Εκεί ζωγράφισε στην Άνω Εκκλησία και στις δύο πλευρές τριάντα δύο απεικονίσεις από τον βίο και την παιδεία του αγίου Φραγκίσκου, δεκαέξι στην κάθε πλευρά, καιμάλαστα με τέτοια τελειότητα, ώστε αποκόμισε μεγάλα όφελα. Πραγματικά, αυτό το έργο δείχνει μια σπάνια πολλα-

πλότητα όχι μόνο στις κινησεις των μορφών αλλά και στη σύνθεσή τους. Εκτός αυτού, βλέπει κανείς τη διαφορά στις ενδυμασίες εκείνης της εποχής, καθώς και την απομίμηση και απεικόνιση φυσικών στοιχείων. Ανάμεσα τους ξεχωρίζει μια εικόνα όπου ένας διψασμένος σκύβει με μεγάλη, πραγματικά αξιοθαύμαστα δοσμένη την επιθυμία του να πει από μια πηγή, έτσι που νομίζει κανείς ότι έχει να κάνει με έναν ζωντανό άνθρωπο.

Αφού τελείωσε αυτές τις εικόνες, ζωγράφισε ο Giotto στην Κάτω Εκκλησία τους επάνω τοίχους στην πλευρά που είναι ο χώρος βωμός, καθώς και τα τμήματα των σταυροθολών κάτω από τα οποία αναπαύεται το σκήνωμα του αγίου Φραγκίσκου, και όλα τα διακόσμησε με ωραίες παραστάσεις. Σ' αυτές υπάρχει μια καλή αυτοπροσωπογραφία του Giotto. Πάνω από την πόρτα προς τη Sacrestia βρίσκεται ένα φρέσκο ζωγραφισμένο από το χέρι του, μια απεικόνιση του αγίου Φραγκίσκου, ο οποίος δέχεται τα στίγματα με τέτοια απειροχρόνιη και χαρά, που στα δικά μου μάτια αυτό του το έργο είναι το πιο εξαιρετικό ανάμεσα σ' όλες τις άλλες του απεικονίσεις¹.

Τελείωνοντας και αυτό το έργο ο Giotto επέστρεψε στη Φλωρεντία. Εκεί ζωγράφισε για την Pisa έναν άγιο Φραγκίσκο πάνω στους βόχλους της Verina με την πιο μεγάλη επιμέλεια. Εδώ απεικόνισε ένα τοπίο με πολλά δένδρα και βόχλους, κάτι που ήταν νέο για την εποχή. Στην απεικόνιση του αγίου Φραγκίσκου που, πεσμένος στα γόνατα, δέχεται τα στίγματα παρουσιάζεται η διακαής επιθυμία του αγίου να τα δεχθεί, κα-

1. Ο Vasari αναφέρει διάφορες εικόνες ως έργα του Giotto και έργα της σχολής του. Σε ορισμένες περιπτώσεις δεν έχει ξεκαθαριστεί απόλυτα ποιος είναι ο δημιουργός τους.

θής και η απέραντη αγάπη του για τον Χριστό, που όντας πεμυδαλωμένος από σεραφείμ είναι μετέωρος και του παρέχει τη Χάρη με τρυφερότητα, έτσι που δεν θα μπορούσε να παρασθεί το θέμα αυτό καλύτερα. Κάτω από αυτή την εικόνα βρίσκονται τρεις πολύ ωραίες απεικονίσεις από τη ζωή του ίδιου αγίου. Αυτό το έργο έγινε η αφορμή να δώσουν οι Πίζανοί στον Giotto την εντολή να ζωγραφίσει ένα μέρος των εσωτερικών τοίχων του Campo Santo, που είχε μόλις ολοκληρωθεί με βάση ένα σχέδιο του Giovanni Pisano. Το κτήριο αυτό ήταν απευθύμενο απ' έξω με μάξιμαρο, είχε μια σκεπή από μόλυβδο, μέσα είχε πολλά αρχαία κομμάτια και σαρχοφάγους που προέχονταν από διαφορετικές περιοχές του κόσμου και έπρεπε ακόμη να διακοσμηθεί με υπέροχη ζωγραφική. Όταν λοιπόν ήλθε ο Giotto στην Pisa, ζωγράφισε στην αρχή σ' έναν τοίχο αυτού του κοιμητηρίου τα Βάσωνα του Λόβ² σε έξι μεγάλες τοιχογραφίες. Πρόσεξε ώστε από την πλευρά του κτηρίου όπου θα ζωγραφίσε να είναι ο τοίχος στραμμένος προς τη θάλασσα. Με τους νότιους ανέμους θα παρέμενε πάντα υγρός, κάτι που συμβαίνει στα περισσότερα πληθόχαρα οικόδομηματα της Pisa, όπου και αναπτύσσεται ένα χνουδι από αλάτι που κατατρώνει τα χρώματα και σβήνει τις εικόνες. Γι' αυτό, και προκειμένου να διασωθεί το έργο του, άλειψε με ένα μείγμα από ασβέστη, γύψο και τριμμένο τούβλο τον τοίχο επάνω στον οποίο θα ζωγραφίσε με την τεχνική του φρέσκο, έτσι ώστε η ζωγραφική διατηρείται μέχρι σήμερα και θα διατηρούνταν ακόμη καλύτερα, αν δεν παρενέβαινε η απροσεξία των υπευθύνων, που άφησαν την υγρασία να την επηρεάσει.

2. Οι τοιχογραφίες του Campo Santo με τα πάθη του Λόβ θεωρούνται σήμερα έργα ενός Daniele da Volterra, που άρχισε να ζωγραφίζει εκεί το 1371.

Σ' αυτά τα έργα βλέπει κανείς πολλές ωραίες μορφές, ιδιαίτερα χωρικούς που φέρονον στον Ιώβ άσχημα μαντάτα. Δεν θα μπορούσαν να δείξουν καλύτερα τη θλίψη που νιώθουν για τα χαμένα κοπάδια και τα άλλα ασυγχήματα. Επίσης είναι θαυμαστικής ομορφιάς η μορφή ενός υπηρέτη που με μια βεντάλια στέχει κοντά στον γεμάτο πληγές Ιώβ, τον εργαταλειμμένο από τη μοίρα του. Είναι αξιοσημείωτος στην ομορφιά της κορμοστασιάς του, αλλά ακόμη και στη στάση του, έτσι όπως με το ένα χέρι διώχνει τις μύγες από τον εξαθλιωμένο κύριό του, ενώ με το άλλο κρατά τη μύτη του για να γλιτώσει από την κακοσμία. Και οι άλλες μορφές επίσης, με τα κομψά τους κεφάλια, είναι πολύ ωραίες, ενώ οι ενδυμασίες αποδίδονται με αμνηστήστη ευαισθησία. Συνεπώς δεν είναι να απορεί κανείς που με το έργο αυτό το όνομα του Giotto δοξάστηκε όχι μόνο σ' εκείνη την πολυτελεία αλλά και σε άλλους τόπους. Γι' αυτό ο πάπας Βενέδικτος ΙΑ', θέλοντας να έχει κάποιες ζωγραφιές στον San Pietro, αποφάσισε να στείλει έναν από τους αυλικούς του στην Τοσκάνη, για να μάθει τι άνθρωπος ήταν ο Giotto και ποια απήχηση είχαν τα έργα του³. Αυτός ο αυλικός μίλησε στη Siena με πολλούς καλλιτέχνες και, αφού πήρε σχέδια από αυτούς, πήγε στη Φλωρεντία. Εκεί μπήκε μια μέρα στο εργαστήρι του Giotto, που εκείνη τη στιγμή ζωγράφιζε, του ανέφερε ποια ήταν η θέση του πάπα και του εξήγησε τι ακριβώς ζητά απ' αυτόν. Τέλος, τον παρακάλεσε να του δώσει ένα μικρό σχέδιο, το οποίο θα μπορούσε να δείξει στην Αγιότητα του. Ο Giotto, που ήταν πολύ ευγενής, πήρε ένα φύλλο χαρτί κι ένα πινέλο με κόκκινο χρώμα, τοποθέτησε

3. Ήδη ο πάπας Βονιφάτιος Η' (1294-1303) είχε καλέσει τον Giotto στη Ρώμη.

τον βραχίονα σταθερά στο πλάι, για να του χρησιμεύει σαν διαβήτης, και σχημάτισε με μία μόνο κίνηση του χεριού έναν κύκλο τόσο ξεκάθαρο και ακριβή, ώστε να μένει ο θεατής του κατάπληκτος. Ύστερα υποκλίθηκε στον αυλικό και του είπε: «Εδώ έχετε το σχέδιό». Θορυβημένος είχε εκείνος: «Δεν θα έχω από σας τίποτε άλλο;» «Είναι αρκετό και σχεδόν περισσότερο απ' ό,τι χρειάζεται», απάντησε ο Giotto. «Στείλτε το με τα άλλα σχέδια και θα δείτε αν θα αναγνωριστεί». Ο απεσταλμένος του πάπα, βλέποντας ότι δεν θα αποκομίζε τίποτα άλλο, έφυγε στενοχωρημένος και δεν αμφέβαλε ότι τον είχαν κοροϊδέψει. Όταν όμως έστειλε τα σχέδια και τα ονόματα των καλλιτεχνών στον πάπα, συμπεριέλαβε επίσης το σχέδιο του Giotto, ο οποίος είχε σχηματίσει έναν κύκλο χωρίς να κινήσει τον βραχίονά του και χωρίς διαβήτη. Σ' αυτό αναγνώρισαν ο πάπας και πολλοί ειδήμονες αυλικοί πόσο ο Giotto ξεπερνούσε τις δυνατότητες του καιρού του.

Όταν γνωστοποιήθηκαν όλα αυτά, δημιουργήθηκε η παρομμία: «είσαι στρογγυλότερος από το Ο του Giotto», που χρησιμοποιείται και σήμερα ακόμη για τον χαρακτηρισμό άριστων ανθρώπων. Πραγματικά, η λέξη «tondo» στα τοσκανικά έχει διπλή σημασία: από τη μια δηλώνει τον κύκλο και από την άλλη εκείνον που είναι βραδύνοος και χονδροειδής στη σκέψη. Ο πάπας λοιπόν κάλεσε τον Giotto στη Ρώμη, τον τίμησε πολύ και του έδωσε την εντολή να ζωγραφίσει στην αψίδα του San Pietro πέντε περιστατικά από τη ζωή του Χριστού, καθώς και την κύρια εικόνα στη Sacrestia.

Ο Giotto ανταποκρίθηκε στην παραγγελία αυτή τόσο καλά, που ποτέ δεν βγήκε από τα χέρια του καλύτερης ποιότητας ζωγραφική σε τέμπλο. Ο πάπας τον ανταμίει με ελεόσυα δουκάτα και του έδειξε τόσο την εύνοιά του, ώστε δάη η Ιταλία μιλούσε γι' αυτόν. Μετά του έδωσε άλλη πα-

ραγγελία, να ζωγραφίσει γύρω τριγύρω στους τοίχους της εκκλησίας του San Pietro σχημά από την Παλαιά και την Καινή Διαθήκη. Ο Giotto ζωγράφισε πρώτα, πάνω από το εκκλησιαστικό όργανο, μεγάλους αγγέλους σε φρέσκο και ακόμη πολλές άλλες εικόνες, που έχουν μερικά αποκατασταθεί στις ημέρες μας, άλλες όμως καταστράφηκαν όταν χρίστηκαν οι νέοι τοίχοι.

Από τον Giotto προέρχεται επίσης το Πλοίο σε μωσαϊκό πάνω από τις πύλες του νάβηκα του San Pietro, το οποίο πραγματικά είναι θαυμάσιο και δίκαια εξυμνείται από τους ειδήμονες όχι μόνο για την τεχνική του αλλά και για τη σύνθεση με τους αποστόλους, οι οποίοι με διαφορετικούς τρόπους αντιμετωπίζουν την τρικυμία και τη θύελλα. Ένα πανί που το φουσκώνει ο άνεμος παρουσιάζεται με τέτοια φυσικότητα, όπως δεν θα μπορούσε να είναι ένα πραγματικό, παρ' όλο που είναι πολύ δύσκολο με τις μικρές ψηφίδες να δημιουργήσει κανείς τη μετάβαση από το φως στη βαθιά σκιά σ' ένα τόσο μεγάλο πανί. Ακόμη και με το πινέλο θα ήταν πολύ δύσκολο. Ο έπαινος όλων των καλλιτεχνών που το είδαν ήταν πέρα για πέρα δικαιολογημένος⁴.

Μετά από αυτό το έργο ο Giotto ζωγράφισε στην εκκλησία της Minerva⁵ σε τέμπρα έναν μεγάλο Εσταυρωμένο, τον οποίο επίσης επαινέσαν πολύ, και ύστερα επέστρεψε στην πατρίδα του, από την οποία είχε λείψει έξι χρόνια. Όμως δεν άργησε και πάλι να την εγκαταλείψει, όταν πέθανε ο πάπας Βενέδικτος ΙΑ' και στον παπικό θρόνο ανήλθε

4. Πρόκειται για το μωσαϊκό *Navicella* στον πρόναο του San Pietro στη Ρώμη. Σήμερα το μεγαλύτερο μέρος είναι συμπληρωμένο. Υπολείμματα του πρωτότυπου βρίσκονται στο Museo Perfrano στη Ρώμη.
5. Santa Maria sopra Minerva.

πάλι ο Κλήμης Ε', που εκλέχτηκε στην Perugia. Με αυτόν τον πάπα πήγε ο Giotto στην Avignon, όπου είχε μεταφερθεί η παπική αυλή, για να ζωγραφίσει κάποια έργα. Ο καλλιτέχνης όμως δεν εργάστηκε μόνο στην Avignon αλλά και σε πολλά άλλα μέρη της Γαλλίας ζωγραφίζοντας πίνακες και μωσαϊκά, που άρεσαν πολύ στον πάπα και στην αυλή του. Γι' αυτό αναμείφθηκε ο Giotto πλουσιοπάροχα και επέστρεψε στην πατρίδα του πλούσιος και δοξασμένος.

Το 1322 πήγε στη Lucca μετά από τον θάνατο του φίλου του Dante, που για μεγάλη του θλίψη είχε πεθάνει ένα χρόνο πριν. Εκεί ζωγράφισε κατ'ά την επιθυμία του Castuccio, που τότε άρχοντα εκείνης της πολιτείας, μια εικόνα στον San Martino στην οποία παράστησε έναν μετέωρο Χριστό και έσπερες πύτρωνες αγγίους της Lucca.

Όταν ήταν και πάλι στη Φλωρεντία ο Giotto, ο βασιλιάς Ροβέρτος της Νάπολης έγραψε στον βασιλιά Κάρολο της Καλαβρίας, που ήταν πρωτότοκος γιος του, να του στείλει οπουδήποτε τον Giotto στη Νάπολη. Είχε ολοκληρώσει το κτίσιμο του γυναικείου μοναστηριού και της εκκλησίας της Santa Chiara και ήθελε να του το διακοσμήσει με ωραίες ζωγραφικές παραστάσεις. Ο Giotto, βλέποντας να προσκαλείται από έναν τόσο φημισμένο και παινεμένο βασιλιά, τάχθηκε με χαρά στην υπηρεσία του και απεικόνισε εκεί, σε ψηφιδωτά παρεκκλησία του μοναστηριού, πολλές σχημές από την Παλαιά και την Καινή Διαθήκη. Οι εικόνες από την Αποκάλυψη του Ιωάννη, που επίσης ζωγράφισε σ' ένα από αυτά τα παρεκκλησία, λένε πως είναι εύρημα του Dante, κάτι που συμβαίνει επίσης στα φημισμένα έργα του Giotto στην Assisi για τα οποία μιλήσαμε πιο πάνω. Παρ' όλο που την εποχή εκείνη δεν ζούσε πια ο Dante, είναι πιθανόν να είχαν συζητήσει όσο ακόμα ζούσε, κάτι που συμβαίνει συχνά ανάμεσα σε φίλους. Ας επιστρέψουμε όμως στη Νάπολη,

όπου ο Giotto ζωγράφισε πολλά και διάφορα στο Castel del Uovo, και ιδιαίτερα στο εκεί παρεκκλήσιο. Όλα αυτά άρεσαν πολύ στον βασιλιά, που τον αγάπησε πολύ και που, όταν ο ζωγράφος δημιουργούσε τα έργα του, συζητούσε μαζί του, γιατί του άρεσε να βλέπει και να ακούει. Ο Giotto, που είχε πάντα έτοιμη μια παροιμία ή μια σωστή απάντηση, του εξασφάλιζε διπλή ευχαρίστηση. Μια μέρα του είπε ο βασιλιάς: «Θέλω να σε κάνω τον πρώτο στη Νάπολη» και ο Giotto του απάντησε: «Για να είμαι ο πρώτος στη Νάπολη, κατωικά ήδη κοντά στην Porta Reale». Μια άλλη φορά είπε ο βασιλιάς: «Αν ήμουν εσύ, δεν θα δούλευα τώρα που κάνεις πολλή ζέστη». «Κι εγώ δεν θα το έκανα», απάντησε ο Giotto, «αν ήμουν στη θέση σας».

Αφού λοιπόν ο καλλιτέχνης ήταν πολύ αγαπητός στον βασιλιά, ο τελευταίος του παρήγγειλε να ζωγραφίσει μια αίθουσα που την είχε καταστρέψει ο βασιλιάς Αλφόνσος Α'. Ανάμεσα στα άλλα ζωγράφισε εκεί ο Giotto τα πορτρέτα πολλών διάσημων ανδρών, και σ' αυτά ήταν και η δική του προσωπογραφία. Μια φορά ο βασιλιάς, απευθυνόμενος, ζήτησε από τον Giotto να του ζωγραφίσει ένα βασιλείο και ο Giotto, όπως λένε, ζωγράφισε ένα σαμωμένο γαιδούρι, το οποίο εξέταξε με το μπουσούδι του ένα άλλο σαμάρι, που υπήρχε μπροστά στα πόδια του και που φαινόταν να το ήθελε και αυτό. Πάνω σ' αυτά τα σαμάρια απεικονίζονταν σχήματα και στέμματα. «Εξήγησέ τα μου όλα αυτά», ζήτησε ο βασιλιάς, και ο Giotto του είπε: «Έτσι είναι ο λαός σας. Συνέχεια αποζητά έναν άλλο βασιλιά».

Όταν ο Giotto έφυγε από τη Νάπολη για να πάει στη Ρώμη, έχανε σταθμό στην Gaeta και εκεί, στην εκκλησία της Nunziata, ζωγράφισε μερικές σκηνές από την Καινή Διαθήκη, οι οποίες στο μεταξύ έχουν υποστεί κάποιες αλλοιώσεις από την υγρασία. Μετά την ολοκλήρωση αυτού

του έργου δεν μπορούσε να αρνηθεί στον κύριο Malatesta να μπει ακόμη μερικές μέρες στην υπηρεσία του, στη Ρώμη, για να πάει μετά στο Rimini, όπου άρχοντας ήταν ο κύριος αυτός. Εκεί, στην εκκλησία του San Francesco, ζωγράφισε σκηνές ευκόνες, που αργότερα ο Gismondo, ο γιος του Pandolfo Malatesta που ανακαίνισε αυτή την εκκλησία, τις κατέστρεψε μαζί με τους τοίχους που κατεδαφίστηκαν. Τελικά, επέστρεψε στη Φλωρεντία τιμημένος και με μια μεγάλη περιουσία. Εδώ, και μάλιστα στην εκκλησία του San Marco, ζωγράφισε σε τέμπρα και πάνω σε χρυσό κάμπο έναν υπερφυσικό μεγέθους Εσταυρωμένο, καθώς και έναν ακόμη για την εκκλησία Santa Maria Novella στον οποίο αναγράφτηκε και ο μάθητής του Puccio Capanna.

Το 1327 ο Guido Tarlati da Pietramala, ο επίσκοπος και μητροπολίτης του Arezzo, πέθανε στη Massa di Maremma και την επιστροφή του από τη Lucca, όπου είχε πάει για να επισκεφτεί τον αυτοκράτορα. Το σκήνωμά του μεταφέρθηκε στο Arezzo, όπου και θάφτηκε με μεγάλες τιμές. Όμως ο Piero Saccone και ο Dolfo di Pietramala, ο αδελφός του επισκόπου, αποφάσισαν να του φτιάξουν ένα ταφικό μνημείο ανάλογο του μεγαλείου ενός τέτοιου ανθρώπου, ο οποίος, όπως και αρχηγός των Τιβελίων στην Τοσκάνη, είχε παίξει σημαντικό ρόλο τόσο στα κοσμικά όσο και στα εκκλησιαστικά πράγματα. Γι' αυτό έγραψαν στον Giotto και του έδωσαν την παραγγελία να φτιάξει τα σχέδια ενός πλούσιου και λαμπρού ταφικού μνημείου. Του έστειλαν τα μέτρα και ταυτόχρονα τον παρακαλούσαν να τους στείλει εκείνον τον γλυπτή που αυτός θεωρεί ότι είναι ο καλύτερος. Θα δέχονταν οπωσδήποτε τη δική του κρίση. Ο Giotto, που ήταν πάντα πολύ προσοχής, επεξεργάστηκε τα σχέδια και τους τα έστειλε, και με βάση αυτά δημιουργήθηκε εκείνο το ταφικό μνημείο.

Μετά την ολοκλήρωση αυτών των εργασιών άρχισε την ανέγερση του κωδωνοστασίου της Santa Maria del Fiore στις 9 Ιουλίου 1334. Κατά τη θεμελίωση ήρθε ο επισκοπος της πόλης μαζί με όλον τον κλήρο και τους άρχοντες και τοποθέτησε πανηγυρικά τον θεμέλιο λίθο. Η ανέγερση του κτηρίου συνεχίστηκε με βάση ένα πρότυπο που ακολουθούσε τότε τον γερμανικό (γοθικό) ρυθμό, όπως συνήθιζαν, και ο Giotto σχεδίασε όλες τις απεικονίσεις που ανήκαν στον εξωτερισμό του, ενώ σημείωσε με άστρο, μαύρο και κόκκινο χρώμα τις θέσεις όπου θα έμπαιναν τα διακοσμητικά. Αν είναι σωστά όσα αναφέρει ο Lorenzo de Cione Ghiberti, ο Giotto δεν δημιούργησε μόνο το πρόγραμμα για το κωδωνοστάσιο αλλά και ένα μέρος των μαρμάρινων γλυπτών και αναγλύφων, που δείχνουν την απαρχή όλων των τεχνών⁶. Σύμφωνα με τα σχέδια του Giotto, ο πύργος θα απέληγε σε μια οξυκόρυφη πυραμίδα. Επειδή όμως αυτό σχετιζόταν με την απαρχαιωμένη γερμανική (γοθική) τεχνολογία, πρότειναν οι νεότεροι αρχιτέκτονες να παραλειφθεί. Τους φαινόταν ότι χωρίς αυτήν ο πύργος θα ήταν ωραιότερος. Για όλες αυτές τις υπηρέσίες του ο Giotto δεν ανακηρύχτηκε μόνο πολίτης της Φλωρεντίας, αλλά έλαβε από την κοινότητα εκατό χρυσά για κάθε χρόνο, κάτι που για εκείνη την εποχή ήταν σπάνιο. Το κτήριο, το οποίο κτίστηκε κάτω από τη δική του επίβλεψη, συνεχίστηκε ύστερα από τον Taddeo Gaddi, μια και ο Giotto δεν έζησε για να το δει τελειωμένο.

Ενώ συνεχίζόταν αυτό το έργο, ζωγράφισε μια εικόνα για τις μοναχές του San Giogio και ακόμη ζωγράφισε στην

6. Τα ανάγλυφα στο Campanile προέρχονται μάλλον από το χέρι του Andrea Pisano, διαδόχου του Giotto στην ανέγερση του κτηρίου, και βαδίζονται εν μέρει στα σχέδια του Giotto.

ίππια της Φλωρεντίας, στο εσωτερικό τόξο της πύλης της ανατολής, τρεις μορφές από τη μέση και πάνω, οι οποίες τώρα έχουν ασβεστωθεί προκειμένου να φωτιστεί ο εσωτερικός χώρος.

Ζωγράφισε επίσης στη μεγάλη αίθουσα της Podestia της Φλωρεντίας μια μεγάλη και ωραία εικόνα. Ύστερα πήγε ακόμη μια φορά στην Padua και ζωγράφισε εκεί, εκτός από πολλές εικόνες και τοιχογραφίες στην Cappella Arena⁷, μια Μεταμόρφωση του Χριστού, η οποία του απέφερε μεγάλη τιμή και δόξα.

Επίσης και στο Μιλάνο δημιούργησε μερικά ζωγραφικά έργα, που είναι σκόρπια στην πόλη και μέχρι σήμερα εκτιμούνται πολύ.

Λίγο χρόνο μετά την επιστροφή του, δηλαδή το έτος 1337, και αφού ολοκλήρωσε πολλά αριστουργήματα, απεβίωσε στη Φλωρεντία, προς μεγάλη θλίψη των συμπολιτών του και όλων εκείνων που τον γνώριζαν αλλά ακόμη και αυτών που είχαν ακούσει απλώς το όνομά του. Γιατί δεν ήταν μόνο ένας εξαιρετος ζωγράφος, αλλά υπήρξε και εξίσου καλός χριστιανός. Τιμήθηκε με μια μεγαλοπρεπή κηδεία, αφού τον κηρύσσον όλοι όσο ζούσε, κυρίως οι επιφανείς κάθε κοινωνίας, τάξης, ανήμεσα στους οποίους πρέπει να αναφερθεί εκτός από τον Dante και ο Petrarca, που εκτιμούσε πολύ τον Giotto και την τέχνη του. Ο μάλιστα κηδεύτηκε στη Santa Maria del Fiore, αριστέρα όπως μπαίνει κανείς, όπου υπάρχει μαρμαροθήλασα σε ανάμνηση αυτού του μεγάλου ανθρώπου.

7. Το σημαντικότερο έργο του Giotto είναι οι τοιχογραφίες στην Cappella του Enrico Scrovegni στην Padua. Το παρεκκλήσιο αυτό ονομάζεται και Cappella Arena, επειδή είναι κτισμένο στην αρένα ενός παλαιού αμφιθέατρου.

Ο Giotto ήταν, όπως αναφέρθηκε, ένας χαρούμενος χαρκτηρίας και έλεγε αστεία που έμειναν στη μνήμη των Φλωρεντινών. Λένε πως, όταν ακόμη ήταν παιδί κοντά στον Cimabue, ζωγράφισε στη μύτη μιας από τις μορφές του δασκάλου του μια μύγα τόσο αληθινή, ώστε ο Cimabue προσπάθησε πολλές φορές να τη διώξει με το χέρι του πιστεύοντας ότι είναι πραγματική.

Ο Giotto δεν έμεινε στη μνήμη των συμπολιτών μόνο με τα έργα του αλλά και με τα έργα των συγγραφέων εκείνης της εποχής, αφού ήταν αυτός που ξαναβρήκε τον αληθινό τρόπο για να ζωγραφίζει κανείς, ο οποίος για αιώνες είχε χαθεί. Γι' αυτό με διάταγμα του δοξασημένου Lorenzo de' Medici του Πρεσβύτερου, ο οποίος με ιδιαίτερη αγάπη και θαυμασμό αντιμετώπιζε την τέχνη αυτού του μεγάλου ανθρώπου, ορίστηκε να τοποθετηθεί στη Santa Maria del Fiore η προσομή του σε μάρμαρο. Δημιουργός της ήταν ο έξοχος γλύπτης Benedetto da Maiano. Η επιτάφια επιγραφή της προερχόταν από τον Angelo Poliziano και είχε σκοπό να δώσει στους που διακρίνονταν σε κάποια τέχνη την ελπίδα πως και αυτοί θα τύχουν ανάλογης τύχης.

Jacopo della Quercia

Quercia (κοντά στη Siena), 1374 - Siena, 1438

Το Quercia, ένα μέρος στην περιοχή της Siena, υπήρξε η πατρίδα του γλύπτη Jacopo di Maestro Piero di Filippo. Ήταν μετά τον Πιζανό Andrea¹ και μετά τον Orcagna² ο πρώτος που άρχισε να δουλεύει στην τέχνη του με περισσότερες μελέτες και πολλή φροντίδα, δείχνοντας πως με την τέχνη μπορεί κανείς να πλησιάσει τη ζωή. Ήταν επίσης ο πρώτος που έδινε στους άλλους θάρρος και ελπίδα ότι μπορούν, κατά κάποιον τρόπο, να είναι πιστοί στο φυσικό πρότυπο.

Το πρωιμότερο έργο του με το οποίο αξίζει να ασχοληθεί κανείς το δημιουργήσε στα δεκαεννιά του χρόνια στη Siena. Αφορμή γι' αυτό ήταν το εξής συμβάν: Οι Σιενέζοι

¹ Andrea Pisano (c. 1290-1349), γλύπτης. Το σημαντικότερό του έργο είναι η πρώτη πόρτα του Βαπτιστηρίου της Φλωρεντίας (νότια πλατεία). ΠΒΔ, τη Βιογρ. του Ghiberti, σ. 80 κ.ε.

² Andrea di Cione, επων. Orcagna (πέθανε το 1368), ζωγράφος, γλύπτης και αρχιτέκτονας στη Φλωρεντία. Το σπουδαιότερό του έργο είναι οι τοιχογραφίες στην Cappella Strozzi της Santa Maria Novella. Ως γλύπτης δημιούργησε το ωραίο κιβώριο στην εκκλησία Or San Michele, στο κτίσιμό της οποίας είχε πάσει επίσης μέρος. Ο Vasari του αποδίδει και τοιχογραφίες στο Campo Santo της Pisa, που όμως σήμερα αμφισβητούνται.